

Ménáros Gy. / 6

NOA 3667
M 57

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
ALTAJISZTIKAI TANSZÉK
6722 Szeged, Egyetem u. 2.

A SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG KÖNYVTÁRA.
IV. (TÁRSADALOM- ÉS NÉPRAJZI) SZAKOSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI. 37. SZÁM.

A NAGYSZENTMIKLÓSI KINCS EGYIK ÁL-TÖRÖK FELIRATA

IRTA:

MÉSZÁROS GYULA

SZEGED, 1938.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

A NAGYSZENTMIKLÓSI KINCS EGYIK ÁL-TÖRÖK FELIRATA

IRTA:

MÉSZÁROS GYULA

csinics keltében!
stangy!

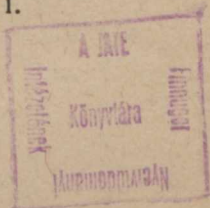
SZEGED, 1938.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Az 1799-ben, a torontálmegyei Nagy-Szent-Miklóson napfényre került híres aranyedények művelődéstörténeti hovatartozása, chronológiája, s a rajtuk lévő feliratok nyelve, — régészek és nyelvészek többszöri hozzászólása után is —, a népvándorlás korának mai napig megoldatlan és egyik legizgatóbb rejtélye maradt. Kíváncsinos volna, ha eme kinccsel felmerült elsődleges kérdéseket mindennek előtt a régiségtudomány és a művelődéstörténet tisztázhatta volna. Mert ha máris megközelítőbb pontossággal ismernők azt a kultúrkört, melynek területén ezek az edények készültek, s hogyha e készítmények chronológiája körül is jobban tájékozódni tudnánk, — ezen alapon a rajtuk lévő feliratok nyelvéhez is mindjárt a megfejtés lehetőségének nagyobb reményével közelíthetnénk.

Az a jellegzetes díszítőstylus és motivum-anyag, mely ezen aranyedények külső falát ékesíti, általában véve az Eurázsiaiban nagy földrajzi területen elterjedt és byzánci elemekkel is vegyült szászánida műveltség kisugárzási körzetére mutat. Ez a terület azonban rendkívül tág határok között fekszik. E határokon belül számos földrajzi provinciát, ethnikumot és nyelvet kell tekintetbe vennünk. A régészek és műtörténészek véleménye, mindjárt ebből a szempontból is, lényegbevágóan megoszlik. Az aranyedények készítésének helyét eddig sokan Dél-Oroszországban, a Fekete-tenger és Kaspi-tenger közt elhúzódó földterületen keresték.¹

¹ J. H a m p e l, Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós. (Ungarische Revue) Budapest, 1885. 170; J. H a m p e l, Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. Braunschweig, 1905. I, 153—161; N. K o n d a k o w, Geschichte und Denkmäler des byzantinischen Emails. Petersburg, 1892. 39 stb; Hjalmar Appelgren-Kiváló, Die Grundzüge des skythisch-permischen Ornamentstiles. Helsingfors, 1912. 12; Marc Rosenberg, Zu Supka, das Rätsel des Goldfundes von Nagyszentmiklós. Monatshefte für Kunstwissenschaft 9, 1916. 101—2; E. H. Z i m m e r m a n n, Kunstgewerbe des frühen Mittelalters. Wien, 1923; F e h é r G é z a, A bolgár-török műveltség emlékei és magyar őstörténeti vonatkozásaik. Archaeologia Hungarica VII. Budapest, 1931. 129 (Az irodalomra nézve l. Hugo M ö t e f i n d t, Der Schatzfund von Nagy-Szent-Miklós, Komitat Torontál, Ungarn. Ujb V. (1925) 364—371; V. T h o m s e n, Une inscription de la trouvaille d'or de Nagy-Szent-Miklós (Hongrie). Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser. I, 1. Koebenhavn, 1917. 4—5).

Az edénydíszítések egyik jellegzetes mythikus ábrázolása, a kiterjesztett szárnyú sas képében ismert Garuda, karmai közt egy mezítelen női alakkal, — a másként u. n. Ganymedes-motívum — (J. Hampel, *Alterthümer III*, Nr. 2. 7. Taf. 293. 299. 300), majd a bikafejes csészék (U. o. Nr. 13. 14. Taf. 307) párhuzamai a kutatás menetirányát sokkal távolabbra eső keleti területre, *Belső-Ázsia* felé terelik.²

Nyilvánvaló ebből, hogy maga ez a szászánida művészeti stylus egymagában még nem elégséges ahhoz, hogy ennek alapján ez aranyedények készítésének helyét, szűkebb hazáját, könnyűszerrel meghatározni tudjuk.

De ugyanennyi a bizonytalanság a nagyszentmiklósi kincs chronológiája körül is. A szászánida művészet kora szorosan véve a perzsa szászánida dynasztia uralkodási idejére, vagyis a Kr. u. III—VII. század közti időszakra esett. A birodalom bukása azonban ennek az őselőázsiai talajból nőtt csodálatosan szép művészetnek korán sem vetett véget. E műizlés tovább élt a rákövetkező iszlám-korszakban is.³ Ehez mérten régészek és műtörténészek ez aranykincs készítésének korát a IV. és IX. század közti időn belül sejtik. (H. Mötelfindt, *Ujb. V.* 364—371).

A földrajzi határokon kívül, ilyenformán, a történelmi korhatárok is elég ingadozók.

S bár határozott állásfoglalásra ezen a téren sem lehetett eddig jutni, egy-némely művelődéstörténeti és palaeographiai jelenség vizsgálata mégis igen tanulságos eredménnyel járt. Ilyen volt pl. a nagyszentmiklósi kincs azon két lovasábrázolása (Hampel, *Alterthümer III*, Nr. 2. Taf. 292. 294), melyről a kengyelvas még teljesen hiányzik. A szászánida ötvösművészet lovasalakjai is kengyel nélkül ülnek még a lovon.⁴ A kengyel már csak a szászánida stylusú edények igen késői lovasábrázolásain tűnt fel.⁵ Tudni kell, hogy Európában ennek a kengyelvasnak első biztos

² G. Supka, *Rätsel des Goldfundes von Nagy-Szent-Miklós*. Monatshefte für Kunstwissenschaft. 1916. 13—24; G. Supka, *Zur Herkunft der Tierschalen im Schatz von Nagy-Szent-Miklós* (Studien zur Kunst Asiens und Europas. Joseph Strzygowski zum 60. Geburtstage gewidmet von Freunden und Schülern.) Wien, 1923. 251; J. Strzygowski, *Altai-Iran und Völkerwanderung*. Leipzig, 1917. 40. 54; vö. A Grünwedel, *Buddhistische Kunst in Indien*. Berlin u. Leipzig, 1920. 102—3.

³ Friedrich Sarre, *Die Kunst des Alten Persien*. Berlin, 1922. 48—9.

⁴ Friedrich Sarre, *l. m.* 104. 106—8. 113—6. 118.

⁵ *Id.* 112.

történelmi említésével Maurikios császárnak a haditudományról írott könyvében, a VI. század végén találkozunk.⁶ Első régészeti emlékei a Duna-medencében, ugyancsak e történelmi feljegyzéssel egyidejűleg, az avar sírmellékletek közt lépnek fel. Ez a körülmény azonban mégsem feltétlenül az avar-kor előtti időre enged következtetést vonni. A dunai proto-bulgár sírok anyagában ugyanis ez a kengyelvas még mindig hiányzott, miért is Hampel J. a nagyszentmiklósi kincs keletkezésének korát a VII—IX. század közti időbe helyezte.⁷ A proto-bulgár madarai szikladomborművön (Krum kán reliefjén) sem látszik a kengyel, bár az idő ezen emléket már annyira megviselte, hogy egyedül ebből nem lehetne hasznosítható következtetést vonni.⁸ Bármily irányban dőljön is el ez a kérdés, annyi bizonyos, hogy az aranykincs kengyelnélküli lovasábrázolása ezen emlékek alsó korhatárának megállapításában fontos szerepet játszik.

A chronologia felső korhatárának kritériumait az aranykincs görög feliratainak egyes palaeographiai jellegzetességei között keresték. Kiindulópontul különösképen az alul vízszintes vonalon nyugvó B szolgált. E görög betűváltozat, Hampel szerint, legkorábban I. Basileios (867—886) pénzeinek felirataiban fordult elő.⁹ Erre való hivatkozással a nagyszentmiklósi kincs eme szóbanforgó görög feliratának korát Thomsen is a IX. század utolsó harmadára tette.¹⁰ Fehér Géza az ugyanezen típusú béta előfordulását a skripui (Boiotia) templom felirata után és egy 906. évből származó dél-oroszországi kereszténykori görög felirat alapján¹¹ a 820 és 906 közti időben akarta megállapítani.¹²

B. von Arnim, aki V. Thomsen és Németh Gyula nagyszentmiklósi kincsfeliratának megfejtési kísérletét a közelmúltban lesújtó bírálat tárgyává tette, erre a görög palaeographiai megállapításra, mint chronologiai kritériumra vonatkozólag ekként nyilatkozott: „Über willkürliche Datierungen der Buchstabenform B (Beta mit Grundstrich) setzt sich Németh erfreulicherweise hinweg.

⁶ O. Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. Strassburg, 1901. 819.

⁷ J. Hampel, Alterthümer I, 157. 161. 217.

⁸ Fehér G., I. m. 102.

⁹ J. Hampel, Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós. 605.

¹⁰ V. Thomsen, I. m. 28.

¹¹ V. V. Latyšev, Sbornik grečeskich nadpisej christianskich vremen iz Južnoj Rossii. S. Peterburg, 1896. Tabl. 8.

¹² Fehér G., I. m. 124.

Fehérs haarfeine Datierung (820—906) kann man gar nicht ernst nehmen.“¹³

Újabban H. Mötefindt a kincs két aranykelyhét (Hampel, *Alterthümer III. Nr. 22. 23. Taf. 317*) typologiai szempontból európai kehelyformákkal vetette össze, s ennek alapján a szerinte nem egységes nagyszentmiklósi kincs eme két darabját a XII. századra datálta.¹⁴

Ilyen adottságok után a magam részéről is teljes mértékben jogosultnak tartom B. von Arnim azon felfogását, hogy a nagyszentmiklósi kincset mind e mai napig művészettörténeti szempontból valamelyik szűkebb kultúrkörhöz kapcsolni nem sikerült, s palaeographiai szempontból ez aranyedények elkészítésének korát hasonlóképpen közelebbről meghatározni nem volt lehetséges.¹⁵

Ilyen ingadozó és megbízhatatlan volt az a talaj, melyen az aranykincs feliratainak megfejtési kísérlete megindult. A nagyszentmiklósi aranyedényeken ugyanis, kétféle írástypussal megörökítve, ismeretlen nyelvemlékek maradtak az utókorra. Tizenhárom aranyedényen keleti jellegű írásjegyekkel felrótt, egy-, két- és négy-szavas rövid szövegek vannak. Ezek mellett az egyik aranycsészén (J. Hampel, *Alterthümer III. Taf. 315. No. 21*) hibátlanul olvasható, görög írásjegyekkel írott, idegennyelvű körirat is látszik.

A keleti típusú feliratok megfejtési kísérletének már egész kis irodalma van. A régibb próbálkozásokat és L. Jeličnek belső-ázsiai („kasisch“) nyelvekkel való kísérletezését (1923) itt nem említjük. Ami azonban az utóbbi két évtized kísérleteit illeti, ezeken eme korszaknak sajátos szemlélete tükröződik vissza. A népvándorlási idők népeit ugyanis, az eddig divatos néptörténeti elmélet alapján, török fajiságú és török nyelvű népeknek tartották. Amikor a nagyszentmiklósi kincsben ily korábbi vagy későbbi népvándorláskori emlék bukkant elő, az uralkodó elmélet szerint szinte magátólértelődőnek látszott, hogy a megfejtéssel kapcsolatban más nyelv mint a török nem is jöhetne számba. E régebbi iskola szellemében, 1909 körül, török nyelvi megoldás lehetősége mellett foglalt állást egy magyar névtelen, akinek megfejtési kísérletét később Thomsen közölte¹⁶, majd 1915-ben én magam is ezen

¹³ B. von Arnim, J. Németh: Die Inschriften des Schatzes von Nagyszent-Miklós. Zeitschrift für Slavische Philologie. Leipzig, 1934. (Bd. XI) 241.

¹⁴ H. Mötefindt, l. m. 391.

¹⁵ B. von Arnim, l. m. 241.

¹⁶ V. Thomsen, l. m. 8.

az állásponton voltam¹⁷, s csaknem egyidejűleg ugyanezt vallotta Supka Géza is.¹⁸ A népvándorlási korszak ethnikai kérdéseinek két évtizedig tartó önálló kutatása után a hun-avar-bulgár-khazar-besenyő-magyar kérdést új megvilágításban látom, s azóta revideáltam ezügyben elfoglalt régibb álláspontomat is. A nagyszentmiklósi kincs feliratait, több oknál fogva, nem tartom többé török nyelvemlékeknek. Csaknem két évtized elmúltja után azonban, Németh Gyula 1932-ben ugyanezen feliratokat, még mindig ama hitelevesztett Vámbéry-féle ideológia alapján, a török nyelv segítségével próbálta fejtegetni, és bennük X. századbeli (900–920) besenyő nyelvemlékeket fedezett fel.¹⁹

Ennek a kísérletnek ama keleti írástypussal kapcsolatos részét ezúttal teljesen figyelmen kívül kell hagynunk. Nem tarthatjuk ugyanis módszeres eljárásnak ehelyütt sem Thomsennek azon odavetett ötletét²⁰, sem Németh Gyulának ama próbálkozását, mely egyedül a „merő spekuláció“-ból (durch reine Spekulation) indul ki, — a számbajöhető kultúrkörök ismeretes írástypusait pedig fölényesen mellőzni akarja.²¹

A nagyszentmiklósi kincs görögbetűs barbárnyelvű felirata ellenben, hibátlan olvashatóságánál fogva, mind a megfejtési kísérlet, mind pedig a felülvizsgálat számára, biztos kiindulópontul szolgál.

Ez az érdeklődésünk középpontjában álló felirat a következő:

+ ΒΟΥΗΛΑ . ΖΟΑΠΑΝ . ΤΕΧΗ . ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ . ΒΟΥΤΑΟΥΛ .
ΖΩΑΠΑΝ . ΤΑΓΡΟΓΗ . ΗΤΖΙΓΗ . ΤΑΙΧΗ

A nem turkologus, hanem szlávista B. von Arnimnak is nem csekély gondot okozott azon indítóokok felkutatása, amelyek kezdetben Thomsent, majd az ő nyomdokain Németh Gyulát azon irányba vitték, hogy ezen feliratban összefüggő török nyelvű szöveget lássanak. Mik lehettek vajjon számukra az első ismertetőjelei a töröknyelvűségnek? Arnim a megfejtés elindulását következőkép látta:

¹⁷ Mészáros Gyula, A nagy-szent-miklósi kincs rovásos feliratainak megfejtése. *Ethnographia*, XXIV (1915), 1–21.

¹⁸ *Archaeologiai Értesítő*. XXV, 50–64; XXXVII, 8–86.

¹⁹ J. Németh, Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós. *Bibliotheca Orientalis Hungarica* II. Budapest-Leipzig, 1932. 17–36.

²⁰ V. Thomsen, l. m. 11.

²¹ J. Németh, l. m. 21.

«Danach bleiben als einzige Ausgangspunkte der Vermutung, es handle sich um eine türkische Inschrift: 1. die „persischen (sassanidischen), byzantinischen und mittel-asiatischen Motive“ (Németh 7) des Schatzes, (welche allerdings, wie man zugeben wird, eine Lesung der Inschrift in mehreren Hunderten von teilweise vielleicht untergegangenen oder noch nicht entdeckten Sprachen von vornherein gestatten); 2. die volksetymologische Verknüpfung des ersten Wortes der Inschrift **BOYHAA** mit Orchontü. *bojla* und dessen mitteltürk. Fortsetzungen, die — wie Németh S. 11 hervorhebt —, immer mit *o* geschrieben werden. — Németh diktiert einfach „In **BOYHAA** bezeichnet das **OY** ein *o*“ (S. 11), weil wir sonst überhaupt keinen Schein einer Begründung der willkürlichen Annahme haben, die Inschrift sei türkisch.» (Arnim 241—2.)

Thomsennek, a töröknyelvű megfejtés alapja gyanánt, volt ezenkívül még egy másik állítólagos ismertetőjele is. A szöveg **BOYHAA** és **BOYTAOYA** szavait személyneveknek tartotta. Ezen két u. n. személynév után következő **ZOAPAN**, **ZOAPAN** szóban pedig a szláv *župan* (magyar *ispán*) méltóságnévét látta. Az a körülmény azonban, hogy ezen állítólagos méltóságnév mindkét esetben az általa személynévnek hitt szavak után áll, benne azt a meggyőződést keltette, hogy itt határozottan török nyelvről van szó (Les noms eux-mêmes, ainsi que le fait que le titre de *zoapan* est placé après le nom propre, portent décidément la pensée sur une langue d'origine turque. 19. l.). Ebből a „határozott“ török ismertetőjelből később Némethnél, — mint alább majd látni fogjuk —, igen különös bonyodalmak támadtak.

Kezdetben, amikor 1917-ben Thomsennek u. n. megfejtése napvilágot látott, Németh Gyula ezt a megfejtést, fentartás nélkül a maga egészében, kitörő ujjongással fogadta. Az Egyetemes Philológiai Közlöny 41. évfolyamának (1917) 641. lapján akkor így írt: „... Thomsen értekezésének van ezenkívül egy nagyon szép és becses pozitív eredménye is. — Mint mondtuk, az egyik edényen van egy hosszabb görög betűs felirat. Ezt most Thomsen megfejtette; rájött, hogy voltaképen törökül van, egészen elolvasható és lefordítható... A *bujla* (*bojla*) méltóságnévét jól ismerjük az orkhoni feliratokból s mint (valószínűleg) személynevet a régi bolgár emlékekből. Ez tehát személynév lesz, mint a hogyan

személynév a *Butaul* is, melynek vége *ul* < *oyul* 'fiú'. A *zoapan* szintén jó ismerősünk, vö. magy *ispán*..²²

Amikor azonban Németh Gyula 1932-ben önállóan fogott ugyanezen görögírási szöveg megfejtéséhez, Thomsennek ama meginduláshoz szükséges „határozott“ török ismertetőjével is, meg önmagával is furcsa ellenmondásba keveredett. Arnim nem is mulasztotta el, hogy meg ne jegyezze róla:

«Németh gerät in einen gewissen Widerspruch mit sich selbst, wenn er einerseits Thomsens Deutung gegen Mladenov und Bang als teilweise richtig in Schutz nimmt (S. 11), andererseits aber Thomsens Gleichsetzung von *ζοαπαν* = *župan* aufgibt (ebda.), weil man kaum verstehen kann, wie auch der genialste Forscher durch den einzigen Anhaltspunkt *BOYHAA* auf eine nahezu richtige Lösung kommen konnte. Es gibt doch so viele Fälle von Konvergenz, dass ein blosser Gleichklang eines einzigen Wortes kaum als Grundlage einer weiteren Deutung dienen kann.» (Arnim 242.)

Bármily kísértékű volt is az a támaszpont, melyből a Thomsen–Németh-féle megfejtés kiindult, a vállalkozás vége mégis csak az lett, hogy mindketten többé-kevésbé egyforma véleményre jutottak. Az eljárásukban alkalmazott önkényeskedés és a két megfejtési kísérlet módszertelensége azonban Arnim megsemmisítő bírálatát vonta maga után. A török nyelvi kérdéseket nem is tette vizsgálat tárgyává, — ezt a feladatot áthárította a turkologusokra (243. 244) —, ellenben teljes figyelmét Thomsen és Németh Gyula nyelvtörténeti és írástörténeti elméleteire fordította. Ez a két szempont azonban már egymagában véve is elegendő volt ahhoz, hogy a megfejtési kísérlet teljes megbízhatatlansága kimondható legyen.

A török nyelvtörténet köréből egyik fontosabb észrevételét pl. a következőkben idézzük:

«Némeths zeitlose Behauptung '„Die Endung *-ul* (< *oyul*) bedeutet in türkischen Namen soviel wie ‚Sohn‘ (nach Thomsen 20)“ S. 11 kann nur für eine Türkssprache gelten, in der *-oyul* über *-oul* schon zu *-ul* kontrahiert ist. War das im Pečenegischen der Fall, als unsere Inschrift angefertigt wurde? Ohne diese Feststellung wirkt Némeths Gleichsetzung von *BOYTAOYA*

²² Németh Gyula, Thomsen a nagyszentmiklósi kincs feliratairól *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 41. évf. (1917), 641.

mit **Bota-ul* 'Sohn des *Bota*' (S. 11—12) als Willkür. — Die Beurteilung der Identif. dieses **Bota* mit *Bará*, *Vata* überlasse ich Turkologen. — Davon abgesehen halte ich das 'neugeborene Kamel' usw. *Bota-* in *BOYTAOYA* für ein totgeborenes, bis *-ul* als sicher auf *-oyul* zurückgehend feststeht.» (Arnim 243.)

Ami az állítólagos török nyelvű szöveg hangjainak görög írással való jelölését illeti, itt szintén egyik ellenmondás és egyik önkényeskedés a másikat követi. A súlyosabb módszertelenségek közül: az állítólagos török *a* hangzónak a görögírásos szövegben öt esetben *α* felelne meg. A *ZOΑΠΑΝ*, *ZQΑΠΑΝ* szóban ellenben az *οα*, *ωα* diphthongusnak (?) szintén egy u. n. török *a* hangzót kellene kifejeznie. Az ilyen módszertelen, és minden tudományos megalapozás nélküli eljárásra teljes joggal mondja Arnim: «Németh ist also ganz im Recht, wenn er . . . *οα* „als *a*“ . . . „vielleicht als *o*, aber unter keinen Umständen als *u*“ liest, nur versäumt er, für die Wiedergabe eines *a*-Lautes durch *οα*, *ωα* irgendwelche Parallelen beizubringen, und deshalb schon lehne ich Némeths Gleichsetzung von *ZOΑΠΑΝ* *Čaban* rundweg ab.» (Arnim 243)

Az u. n. török *u* hangot is egyszer *ov*-ból magyarázza (*βουταουλ* utolsó szótagjában), egy esetben a görögírásos *o*-ból olvassa ki (*ταγοογη*). Máskor meg azt hiszi, hogy az állítólagos török *o* hangot az ötvösmester éppen megfordítva *ov* alakban írta volna le a *βουηλα* szóban és a *βουταουλ* első szótagjában (Németh 11. 12). A *δυγειοιγη* szóban az állítólagos török *ü* hangzó jelzése egyszer *v*-vel, egyszer meg *oi*-val teljes képtelenség (Németh 11). A török *č* hang tekintetében is feltételezi, hogy az ötvösmester egy esetben *τζ*-vel (*ητζιγη*), egy másik esetben pedig *ζ*-vel (*ζο(ω)απαν*) írta volna (Németh 12—13).

Erre az eljárásra, amelyet egyébként Thomsen is hasonlóképpen gyakorolt, nem lehet mást mondani, mint amit Arnim mondott: „Man wird Németh unbedingt zugeben müssen, . . . „dass die Bezeichnung der Laute in der Inschrift nicht die gewöhnliche ist“ (S. 11). Sie ist sogar höchst ungewöhnlich.“ (Arnim 245).

Thomsennek és Németh Gyulának ezen írástörténeti és nyelvtörténeti módszertelenségei után mit lehet most már tartani a szöveg helyes leolvasásáról és a fordítás helyességéről? Arnimnak ezekre nézve az a meggyőződése, hogy a kérdéses szöveg olvasása

„helytelen“ („nicht richtig“ 244, „unrichtig“ 247), benne „bizonyos önkény“ („eine gewisse Willkür“ 247) vonul végig, ami pedig ezek után már most a török alapon való fordítást illeti, — az „t é v e s“ („Nach dem bisher Gesagten ist es für mich zur Gewissheit geworden, dass Némeths Übersetzung der Inschrift falsch ist.“ 243).

Mindezek után pedig a legtermészetesebb, amit Arnim kívánhat, de egyszersmint a leglesújtóbb is, amit Thomsennek és Németh Gyulának a nagyszentmiklósi kincs görög feliratos szövege megfejtési kísérletéről mondhat, a következő: „Nach mehreren derartigen Versuchen wird man hoffentlich tabula rasa machen und ganz von vorn anfangen.“ (Arnim 241).

Magyarul ez annyit jelent, hogy Thomsen és Németh Gyula megfejtési kísérletének tudományos értéke Arnim szerint — semmi!

Arnim, szakszerű bírálata során, ismételten kifejezésre juttatta azt a szempontot, hogy a nagyszentmiklósi kincs görög feliratos szövegének a kísérletezésbe vont török nyelvvel való kapcsolatát nincs szándékában felülvizsgálni. A bírálatnak ezen részét átengedte a turkologusoknak (243. 244). Mivel tudtommal a kérdés ezen oldalához mindeztideig hozzászólás nem történt, azt hiszem nem lesz felesleges, ha Thomsen és Németh Gyula megfejtési kísérletét ebből a szemszögből is elemzés alá vesszük. Már csak azon okból is időszerű lesz ez, hogy eme kérdéssel kapcsolatban a török nyelvek területén való próbálkozás helyes vagy helytelen volta végérvényesen leszögeztessék, s hogy a népvándorláskori népek etnikai és nyelvi problémáihoz tapadó üres fikciók útvesztőjéből végre egyszer már a néptörténeti realitások egyenes útjára térhessünk át.

Felülvizsgálatunkat ki kell terjesztenünk a török nyelvek mindazon vonatkozásaira, melyek a szöveg nyelvi alkotóelemeivel kapcsolatban hangtani, nyelvtörténeti, alaktani, jelentéstani és mondat-tani szempontból megvilágításra szorúlnak.

A szövegnek **ΒΟΥΗΛΑ ΖΟΑΠΑΝ** két kezdőszavában Thomsen személynevet (**ΒΟΥΗΛΑ**) és méltóságnevet (**ΖΟΑΠΑΝ**) látott. Sőt azt a képzeletbeli körülményt, hogy az általa méltóságnevek tartott szó a török nyelvhasználatnak megfelelően az u. n. személy-név után következik, Thomsen döntő jelentőségű kritériumnak tartotta arra nézve, hogy ez esetben tényleg valami török nyelv-

emlékkel van dolga (19). Elvileg itt valóban helyes úton járt. Már az orkhoni kök-türk feliratokban is ugyanezt a mondattani sorrendet találjuk: *bilgä Toñukuk boila baya tarkan* 'dem weisen Tonjukuk, dem Boila-baga Tarkan' Inschr. d. Tonjukuk 6, 11–12.²³ Sőt még a dunai proto-bulgár feliratokban is, ahol ez a *βοηλᾶ* méltóságnév előfordul, — bár ehelyütt a proto-bulgár nyelv hovatartozását nem szándékom vita tárgyává tenni — e méltóságnév szintén a személynév után következett: *Τζέπα βογοτόρ βοηλᾶ κουλουβρός* (Aboba-Pliska 191).²⁴ Ugyanezen a területen, Presjan kán feliratában: *Ἡτζιργὸν βοιλᾶ* egy hadvezér neve és méltósága volt.²⁵ Igaz, hogy egy esetben ugyanitt, megfordított mondattani sorrendben is találkozunk vele, ez alkalommal azonban a méltóságnév idegen (görög) mondattani szerkezet törvényei szerint helyezkedett el: *Ὁ παλαιὸς αὐτοῦ βοϊλᾶς ὁ Ἡσβοῦλος* (Aboba-Pliska 230–31).²⁶

A kök-türkben a *boila* rendszerint összetett méltóságnevekben fordul elő. Egymagában nem találkozunk vele. Eredete ismeretlen, s a török nyelvek segítségével elemezhetetlen. Maga Radloff is csak ennyit mondhatott róla: „Eine Deutung des Titels zu versuchen, wage ich nicht“.²⁷ A szónak személynévként való alkalmazásával azonban sem Thomsen, sem Németh Gyula nem találkozott eddig. A nagyszentmiklósi kincs görögírásos szövegében való személynévi szerepeltetése tehát mindkettejük részéről (Thomsen 19–20; Németh, EPhilK 641, Die Inschr. 14) nem egyéb, mint önkényes feltevés.

A ΖΟΑΠΑΝ szóban Thomsen, írástörténeti és nyelvtörténeti nehézségekkel nem törődve, a szláv *župan* méltóságnévre ismert (15). S bár Miklosich már 1886-ban gyanakvó kételkedéssel nézett e két szó kétesértékű hasonlóságára²⁸, Németh Gyula mégis szintén mint „jó ismerősünk“-et látta benne viszont („A *zoapan* szintén jó ismerősünk, vö. magy. *ispán*“). EPhilK 641). Később szakított ezzel a régi jó ismeretiséggel, s benne egy másik újabb ismerősét,

²³ W. Radloff, Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. II. Folge. St.-Petersbourg. 1899. 5.

²⁴ Géza Fehér, Denkmäler der Kultur der Urbulgaren. Sofia, 1925. 80.

²⁵ Fehér Géza, A bolgár-török műveltség emlékei és magyar őstörténeti vonatkozásaik. Archaeologia Hungarica VII. Budapest, 1931. 143.

²⁶ Géza Fehér, Denkmäler 75.

²⁷ W. Radloff, l. m. 35.

²⁸ Franz Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien, 1886. 413. Vö. Arnim 241.

valami *Čaban* nevezetű, állítólagos török férfiú nevét fedezte fel (Die Inschr. 14).

Mellékesen meg kell jegyeznünk újra, hogy Arnim a felismerés emez örömeit ebben az egyetlen-egy állítólagos személynévben nem kevesebb mint három barátságtalan ellenvetéssel zavarta meg: $\xi \sim$ tör. \check{c} ; $o(\omega)a \sim$ tör. a ; $\pi \sim$ tör. b (Arnim 243. 245. 247).

Fogadjuk azonban most már úgy, ahogy Németh Gyula mondja. Vagyis szerinte ama bizonyos törökgyanús, de egyébként elemezhetetlen БОУНЛА szó is személynév, meg a ЗОАПАН is személynév. Azaz más szóval kifejezve ez a két állítólagos személynév egy és ugyanazon állítólagos török emberre vonatkozott volna. Hogy értsük ezt a művelődéstörténeti rejtélyt? Erre nézve bizonyítóerejű párhuzamokat kellett volna hoznia. Mert hogyha végignézzük pl. már a legrégebbi orkhoni kök-türk feliratok személyneveit, azt látjuk, hogy egy embernek ősrégi szokás szerint mindig csak egy neve volt (*Ayu, Altu, Ägük, Udur, Könč, Täkäs, Tok . . .*). A névadás jellege ugyanilyen volt az ujjur-törököknél (*Ajtoldy, Öktülmiš, Otkurmyš . . .* Kudatku-Bilik Radl. 22, 10. 11. 12), M. Al-Kāšyarī középtörökjeinél (*Aby, Badruq, Čava, Kümüš, Qaban, Söñiš, Tutuq . . .*), és az orosz őskronika poloveceinél is (*Azguluj, Belduzs, Boluśb, Girgenz, Tazs . . .*). Nyelvtanilag összetett nevekkel természetesen mindenütt találkozhatunk. Ez azonban mindig csak egy név volt. Nem ritka a jelzős-összetételű névtypus sem (Al-Kāšyarinál: *Javlaq Saryγ* [*javlaq* 'schlecht'], *Qutluγ Tikin* [*qutluγ* 'glücklich'], *Alp Tikin* [*alp* 'Held'], *Bükä Buđ.ač* [*bükä* 'grosse Schlange'], *Toŋa Tikin* [*toŋa* 'Tiger'] . . .). Ez utóbbi összetett nevek első tagja azonban, vagy valami közérthető melléknév, vagy valami bűvös vonatkozású állatnév stb. szokott lenni. Olyan összetett személynevek is vannak, melyeknek egyik tagja méltóságnév, de a méltóságnév ilyenkor mindig a személynév után áll (pl. a kök-türkben: *Kül-čur, Kül-tutuk, Baz-kayan*; az ujjurban *Küntokty-älik . . .*). Érthetetlen azonban, hogy miért kellett a nagyszentmiklósi felirat graphikailag (vagyis elválasztó pontozással) is elkülönített két legelső szavát egy személy nevének magyarázni? Úgy sejtjük, hogy ennek az önkényes feltevésnek nem lehetett más oka, mint az a reménytelen helyzet, hogy ez a török homonymia szerint erősen méltóságnévgyanús БОУНЛА a felirat élén áll. Bizony itt igen rossz helyen áll. Mert ha ez a szó a második

helyen állna, biztosak lehetünk benne, hogy Németh Gyula megfejtési kísérletében ez a szó immár nem személynév volna, hanem — egy inkább menthető külső látszat kedvéért — méltóságnévvé lépett volna elő.

A titulusnak tekinthető körirat állítólagos vezetőszoja, mind Thomsen, mind Németh Gyula elmélete szerint, a TECH. Mindkettejük megfejtési kísérlete alapján ez a szó jelentené magának a kérdéses edénynek a nevét. Hampel régészeti leírásában az aranyedény neve: „Schale“ (Alterthümer III. Taf. 315). Ábrázolása szerint, meglehetősen mély, ivás céljára alkalmas csésze ez (Id. III, Taf. 288. No. 21), melyhez hasonló ezüstedények Elő-Ázsia ötvösművészetében ma is sűrűn előfordulnak. E szemmel látható művelődéstörténeti tárgyi valósággal szemben, Thomsen magyarázatában egy egészen elemi tévedés csúszott be. Ő ugyanis a fenti görögírást a nyelvtörténetileg („ps > [s]s“) is teljesen tartathatatlanná török *tepsi* szóval vetette össze, amelynek azonban tulajdonképeni alapjelentése annyi mint: tálca.²⁹ Thomsen, aki a török nyelvek használata terén kizárólag a szótárak (elsősorban a hibával tele európai kompilációk) szeszélyére volt hagyatva, természetszerűen könnyen eltévedt. A török világ tárgyi és szellemi műveltségét közvetlen tapasztalatból nem ismerte, s így a szótárakat kritikával nem használhatta. Különben nem mondhatta volna, hogy ez a török *tepsi* éppen olyan tárgy, mint az, amelyről szó van (— justement un objet comme celui qui nous occupe. 20). Különösen Radloff szótára vezette félre, ahol (I. jegyzetben) a következő, nem egész helyes értelmezést találta: „kleine Schüssel, Teller, Präsen-

²⁹ Vö. kumán *tepsi* quadra Kuun, Cod. Com. 286; Teller Radl., Cod. Com. 51; čagataj *tebsi* nagy kerek réztálca, tálca (sini, la'li, patnos) Š. Sulejm. 107; oszm. *tepsi* (*tebsi*) kis tálca; egy-két személyre való étel-, (szeszes) ital- és hidegfalat-készlet, ... és egyéb ilyenféle dolgok elhelyezésére való lapos és kisszelű, különböző alakú edény (küçük sini, bir iki kişilik jemek, 'işret ve meze takımları, kahve findžanları, čaj ve şerbet takımları ve sair bu gibi şeyler vaz'ina malisüs jası ve az kenarlı muhtelif-ul-şekil kab) Sāmī 377; (vö. osm. čagataj, krimi tat., kumán *täpsi* kleine Schüssel, Teller, Präsentirbrett Radl. III, 1116); sagaj, kojbal *täpsi* ein grosser Napf Radl. III, 1117; azerbajdzani, baraba tat., altaji, teleut, lebed tat. *täpsi* (azerb.) der Teller; (baraba tat.) der Trog; (altaji, teleut, lebed tat.) eine Holzschüssel, auf die man das gekochte Fleisch legt. Radl. III, 1117; teleut *täpsi* eine Holzschüssel. Radl. III, 1115; közép-török *tävši* Tisch M. Al-Kāşyari 205. | mongol *tebsi* edény, tálca; egydarab fából vágott teknő (bljudo, podnos; njeboljšoje korčto, vždolbljennoje iz cjelavo djereva) Golstunskij III, 77; burját *tebsi*, *tebsze* teknő Podgorbunskij stb.

tirbrett'. Ebből elhallgatva ezt a harmadik, még egyedül megközelítő jelentést, a kérdéses szó értelmét következő sajtóhibával is torzított alakban adta meg: „kleine Schlüssel, Teller“ (20). Innen kiindulva, a nyelvemlék ezen szava, illetőleg ennek magyarázata, egészen tréfás pályát futott meg. Németh Gyula ugyanis Thomssennek ezt a „nagyon szép és becses“ megfejtését az EPhilK 641. lapján a következő formában tette magáévá: „A *tesi* nem más, mint a török *tepsi* (**ps* > *s*[*s*]) ,kleine Schlüssel, Teller‘; ez a név kitűnően illik arra a tárgyra, melyen a szóbanforgó felirat található.“ Ebben az állásfoglalásban két dolog egészen világos: Az egyik az, hogy Németh Gyula sem tudja, hogy ,tálcá'-ból (vagy Kášyari szerint ,asztal'-ból) nem szoktak inni. A másik pedig az, hogy — a török szóról nem is beszélve —, Németh Gyula — úgy látszik — még csak a német „Schlüssel“ szó jelentésével sem lehetett teljesen tisztában. Mért ezesetben most már a legmesszebbmenő jóhiszeműséggel sem hihetjük el neki, hogy itt is sajtóhibáról lenne szó. Ezt inkább úgy hívják, hogy: Leiter Jakob.

Bármennyire „nagyon szép és becses“ volt is azonban ez az eredmény, Németh Gyula később (1932-ben) mégis csak revideálta ebbeli álláspontját, és minden közelebbi indoklás nélkül így nyilatkozott: „Das halte ich für wenig wahrscheinlich und stelle das Wort mit *tas-i* ,seine Schale‘ zusammen.“ (Die Inschr. 14). Mondanunk sem kell, hogy itt is különböző nehézségek vannak. Igaz ugyan, hogy a török *tas* szó jelentése (,Schale, Tasse, Becken‘) a művelődéstörténeti kíváncsoknak most már megfelelne, azonban az a baj, hogy a szó arab eredetű. Azaz hogy még maga ez az arab szó is idegen (perzsa?) eredetűnek látszik.³⁰ Hogy azonban ez az idegen jövevényszó mennyire birná meg a chronológiát, ha egyáltalában komolyan szóba jöhetne (?), arra nézve Németh nem tud megnyugtató feleletet adni. Az *a* > *ä* hangváltás elméletét pedig már Arnim is (244) jogosan kifogásolta. Amit pedig Németh a török *tepsi* és *tas* szó jelentéstani magyarázatául mond, hogy t. i. „mind a két szó általában körülbelül ugyanazt jelenti“ („Beide Wörter bedeuten im Allgemeinen ungefähr dasselbe...“ Die Inschr. 14), — az nála épúgy, mint Thomsennél, a török élet legelemibb művelődéstörténeti vonatkozásainak sajnálatos nemismerésére vall.

³⁰ Vö. Fr. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin u. Leipzig, 1921. 452 (*Tasse* a.).

A felirat következő szava ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ, melyet Thomsen és Németh Gyula phonetikailag egész önkényesen (Arnim 245) *dügä-tügi* (Thomsennél < *dügät[d]ügi*?) alakban írt át, jelentésére nézve úgy volna értelmezendő, mint: „achevé par lui“ Thomsen 21 („befejezettje“ Németh EPhilK 641; „in seinem Auftrage wurde sie ausgeführt“ Die Inschr. 16). Ez az írástörténetileg (*v* és *oi* = tör. *ü*? Arnim 245) és hangtanilag (*δ* = tör. *t*? Arnim 244) erősen kifogásolt szóalak Thomsennél mint múlt idejű participium (*-dük*, *-duq* képzővel), Németh Gyulánál pedig mint nomen verbale (*-k* képzővel) szerepel. A szóvégi *-i* állítólag a 3. személyi birtokragnak felel meg. Ez volna tehát a szónak Németh-féle alakítani megfejtése.

Ha a nagyszentmiklósi kincs ezen felirata tényleg töröknyelvű szöveg lenne, akkor az edény egykori birtokosáról és készítőmesteréről azt is bizton fel kell tételeznünk, hogy tudtak is törököül. És ha már tudtak törököül, és az „elkészítés“ fogalmát akarták a szöveg ezen helyén kifejezni, amiként Thomsen és Németh Gyula hitte, — lélektanilag teljesen érthetetlen, hogy ez esetben miért nem az ennek elsősorban megfelelő török igét használták, amely a legtöbb török nyelvben: *püdür-*, *büdür-*, *bitir-* „vollenden, fertig machen, verfertigen, schaffen“ Radl. Mi szüksége lehetett volna az ötvösmesternek arra, hogy oly igét használjon itt, amely igen különös félreértésre adhatott volna okot. A feltételezett török *tükät-*, *tügät-* ige jelentése ugyanis inkább annyi, mint: „elvégezni, végére járni; eltékozolni.“³¹ Ha egyéb akadályok nem is lennének itt, ez a körülmény a megfejtést már egymagában is igen gyanússá tenné.

A szöveg állítólagos második mondata BOYTAOYA.ZQA-PIAN szavakkal kezdődik. A BOYTAOYA Thomsen és Németh Gyula szerint patronymikon, melynek második tagja *-ul* < *oyul* „fiú“. Ez utóbbi feltevésnek nyelvtörténeti szempontból való lehetetlenségére már Arnim is rámutatott (243). De alakítani szempontból itt

³¹ Alapjelentése: uigur, čagataj *tögä-* sich erschöpfen, zu Ende gehen, vergänglich sein. Radl. III, 1244; taranči *tügä-* zu Ende gehen. Id. III, 1534. — Ebből *-t-* műveltető igeképzővel: oszm. *tüket-* elfogyasztani, elkölteni, eltékozolni (bitírmek, tekmlíni sarf ve istihläk etmek) Sâmi 453; uigur, čagataj, kelet-turkesztáni, taranči, karaim, šor, sagaj, kojbal, kyzyl-nyj. *tügät-* vollenden, beenden; vernichten Radl. III, 1537. (vö. még Kudatku Bilik 7, ss. 22, 24. 46, 6. — az eredeti jelentés e szövegekből világosabban kitűnik); közép-török *tükät-* beenden M. Al-Käšyarī 223. stb.

még egyéb hiba is van. Az ilyenfajta összetétel a törökben rendszerint birtokos szerkezetet mutat. Szabály szerint ez esetben egy **BOYTA-oylu* ,**Buta-fia*’ összetételnek kellene állani. (Mint pl. *Aya-oylu Ahmed*, *Akčura-oylu Jusuf* stb.)

A ТАГРОГН mindkét megfejtési kísérlet szerint egy *-q* képzővel képzett nomen verbale, mely állítólag teljes egészében a fentebbi ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ szerkezetével azonos (= **tayruγi* < **taqrugī*), s jelentése annyi volna, mint: „fait accrocher (suspendre) par lui“, „adapté par lui à être accroché (suspendu)“ Thomsen 24, „felakasztásra alkalmassá tette“ Németh EPhilK 641, „... hat ihr die Schnalle machen lassen“ Die Inschr. 15—16. Mindez az élénken szemléltető jelentés pedig egy ez ideig ismeretlen **tayγi-* (< **taqγi-*) ige feltételezésének köszöni eredetét. Ebből mindössze csak maga a *tak-* igető van meg ,anbinden, befestigen an Etwas, anhängen, zusammenknöten, hineinstecken‘ Radl. III, 779; M. Al-Kāšyari 195 jelentéssel. Igaz, hogy van a török nyelvekben egy ritkább *-r-* műveltető igeképző, azonban egy ennek segítségével kialakult **tayγi-* alakot eddig nem ismerünk. Ehelyett, a rendes *-dγi-* műveltető képzővel képezve, megvan az oszm. *taktγi-* (rá)-tetetni, (fel)függesztetni, (fel)ragasztatni; öveztetni, (fel)kötetni Sāmī 865; kirgiz *taktγi-*, kelet-turkesztáni *taktur-* befestigen, anhängen lassen Radl. III, 792. . . stb. Méltán felkölti csodálkozásunkat, hogy eme sehonnan sem ismert, nemlétező szónak Thomsen és vele együtt Németh Gyula is, mily pompásan ideillő jelentésére bukkant!

A feliratnak választójellel elkülönített két utolsó szava HTZIGH. TAICH Thomsen és Németh Gyula egyöntetű véleménye szerint „ivócsészé“-t jelent („coupe à boire“ Thomsen 23; „ivóedény“ Németh EPhilK 641; „Trinkschale“ Die Inschr. 16). A török nyelvekben tényleg van egy *ičkü*, *ički* alakú szó, melynek ,ital, szeszcsital‘ (Trank, Getränk) a jelentése (Radl. Al. 1897. 166; Š. Sulejm. 47; Sāmī 237; Radl. I, 1519. 1522; M. Al-Kāšyari 64. stb). Egy idekívánt **ičigi* szóalakot azonban a török nyelvterületről senki sem ismer. De nem is ismerhet, mert a főnévképzés alapjául szolgáló igető már az orkhoni kök-türk feliratok kora óta mindenkor és mindenütt *ič-* volt (jelentése: ,inni‘), de seholsem **iči-*.

Ép ilyen önkényes a már fentebb tárgyalt TECH szónak az itt fellépő TAICH-val való azonosítása is (vö. Arnim 244). Ha a

felirat ezen két szava hangtani képére, jelentésére azonos lett volna, az ötvésmester mindakettőt kétségtelenül egyformán írta volna. Legalább öröklük mégiscsak fel kellene tételeznünk, hogy egy kicsit ismerték azt a nyelvet, amelyen beszélniök kellett.

A feliratnak ilyenformán egyetlen szava sincs, amelyet, ha másért nem is, legalább a véletlen találkozások szeszélye alapján, hibátlan homonymiának lehetne tartani. Nincs benne egyetlen szó sem, amelyben írástörténeti, nyelvtörténeti, alaktani és jelentéstani szempontból kifogás nem lenne. De annál meglepőbb, hogy minde me nehézségek ellenére, a szóbanforgó szövegről Thomsen is, Németh Gyula is, összefüggő és értelmesnek látszó fordítást közöl.

Thomsen fordítása így hangzik: „Le zoapan Bouila a achevé la coupe, (cette) coupe à boire qui par le zoapan Boutaoul a été adaptée à être suspendue“ (24).

Németh első fordítása: „Boila zsupán edényt befejezettje, (ez a) Butaul (Butafi) zsupán felakasztásra alkalmassá tette ivóedény“. (Szabadon: „Boila zsupán fejezte be ezt az ivóedényt s Butaul zsupán tette alkalmassá a felakasztásra“). EPhilK 641.

Németh második fordítása: „Die Schale des Boila Čaban, in seinem Auftrage wurde sie ausgeführt; Botaul Čaban hat ihr die Schnalle machen lassen, seine Trinkschale ist sie.“ Die Inschr. 16.

Thomsen fordítása a felirat szavait két mondatba foglalja össze. Németh Gyula bőbeszédűbb fordítása már négy mondatot különböztet meg. Az első tekintetre is feltűnik, hogy ezen fordítások mondataiban mindenütt szabályszerű állítmányok is vannak, holott a felirat állítólagos török mondataiban a leggon dos a b b ny o m o z á s u t á n s e m s i k e r ü l á l l í t m á n y t t a l á l n i. Megfejtési kísérletükben azonban egyikük sem nyújt felvilágosítást arra nézve, hogy vajjon miféle török nyelvjárás lehet az, amelynek mondat szerkezetében sem igei sem névszói állítmányra nincs szükség.

A félreismerés, úgy látszik, valahol az igetöböl képzett két u. n. nomen verbale: a **dügätügi* és **tayruyî* helytelen felfogása körül lehet. S bár Németh Gyula erre vonatkozó „tökéletes egyezések“-et (vollkommene Entsprechungen) Mahmüd Al-Kāšgharî török nyelvi-anyagából is idéz, ez utóbbi párhuzamok tipikusan török mondattani szerkezetét azonban mégis rosszul figyelte meg. Az idézett helyen ugyanis ilyenféle török mondat szerkezeteket láthat: *anîñ iŝ qilîyî bālgülük* „annak munka-végzése nyilvánvaló“;

sökäl tijnij artaq ,a beteg pihenése zavart (bolygatott)'; *anij jarmaq tiriki kör* ,annak pénz-gyűjtését lásd' . . . stb.³² Ezek a -q, -k képzővel képzett nomen verbalek ugyanis, mint világosan megfigyelhető, 3. személyű -i, -i birtokraggal vannak ellátva, a birtokosukhoz pedig jobbra -η genitivus-rag járul (mely néha el is maradhat). Ez a birtokos-szerkezet azonban, mondattani helyzetére nézve, a felsorolt példák után, nem lehet más, csak vagy a l a n y, vagy t á r g y. Ezen kívül pedig a mondatban még vagy névszói (*bälgülük, artaq*), vagy igei állítmányra (*kör*) van szükség.

Hol vannak azonban ezen „tökéletes egyezések“ állítmányai a nagyszentmiklósi kincs felirataiban? Ha pedig ilyenek nincsenek, Németh Gyula fordításának igei állítmányai (wurde . . . ausgeführt; hat . . . machen lassen; ist) honnan kerültek elő? Mégsem kellene a (jobbára laikus) olvasót az ilyenfajta lényeges kérdésekről ennyire tájékoztatlanul hagyni!

A mondattani felülvizsgálat tehát szintén ugyanolyan eredményel zárul, mint a többi. A feliratban nemcsak török szó nincsen, de török mondat sincsen.

V. Thomsen és Németh Gyula megfejtési kísérletének eredménye tehát: abszolút eredménytelenség.³³ Újabb intőjel legyen ez mindazok számára, kik a népvándorlaskori népekben minden áron csak török népeket akartak eddig látni. Eljött az idő, mikor ez a „minden áron“ való próbálkozás a csőd szélére jutott.

Mészáros Gyula

³² Carl Brockelmann, Mahmūd Al-Kāšgharis Darstellung des türkischen Verbalbaus, KSz. XVIII, 34.45.

³³ Amikor Thomsen értekezése „Une inscription de la trouvaille d'or de Nagy-Szent-Miklós“ 1917-ben megjelent, s benne az én 1915-ben közzétett megfejtési kísérletemről nem emlékezett meg, Németh Gyula, úgy látszik, annyira szívén viselte ezt az ügyet, hogy magánlevélben fordult Thomsenhez, s tőle, ha másként nem, ezen az úton kérhetett véleményt. Thomsen erre magánlevélben válaszolt, mely levélnek néhány kiszakított mondatát, — a véleménykérő levél szövegének közlése nélkül — Németh az EPhik 41. évfolyamának (1917) 638—641. lapjain közölte. A felkérésre létrejött véleménynyilvánításnak ez a néhány rövid szóval elintézett formája a komoly szakirodalomban aligha fordul elő. Thomsen itt főleg hangtörténeti szempontból emelt kifogást, és ezenfelül azt is nehezményezte, hogy Radloffnak ó-török és ujjur közléseihez kritika nélkül ragaszkodtam. E levél kelte óta 20 esztendő telt el. Közben Thomsennek idevonatkozó minden (szerinte módszerszebb) hangtörténeti és nyelvtörténeti feltevése megméretett és könnyűnek találtatott. Szótárhasználati kritikája pedig (köztük a Radloff-szótáré is) szintén a kritikán alúl maradt. Többet egy ilyen pár soros magánlevélről mondan ezúttal amúgy sem lehetne. Annál is inkább nem, mert: de mortuis . . .